

NIEKOĽKO POZNÁMOK K PIATIM TÉZAM M. KANOVSKÉHO

Peter STACH

Už dosť dlho sa na stránkach tohto časopisu rozvíja polemika o exaktnosti. Priznávam, že ja sám nemám dosť odvahy na to, aby som sa pripojil k novodobým križiakom slovenskej filozofie a pustil sa spolu s nimi na dobrodružnú výpravu za svätým grálom Exaktnosti. Moja zbabelosť mi dovoľuje len zďiaľky sledovať celú výpravu a držať palce smelým bojovníkom čistého srdca a odvážnej mysle. Prednedávnom sa k tejto skupine hľadajúcich pridal aj Martin Kanovský uverejnením svojich "Piatich predbežných téz o exaktnosti" [1]. Mám však pocit, že tento rytier by bez určitých korekcií svätý grál nikdy nenašiel. Vo svojom článku Kanovský presvedča čitateľa, že po prvé, filozofia nemá nič spoločné s exaktnosťou a po druhé, spoločenské vedy môžu byť exaktné takým istým spôsobom, ako sú exaktné prírodné vedy. Som presvedčený, že nemá pravdu. Prekonal som teda svoju prirodzenú zbabelosť a v nasledujúcom texte sa pokúsim ukázať, že Kanovského tvrdenia sú neadekvátne, resp. protirečivé.

Najlepším začiatkom je často vyjasnenie pojmov. Pozrime sa, čo má Kanovský na mysli, keď používa pojem "exaktný". V úvodnom odseku svojho koncízneho traktátu hovorí, že exaktné je to, čo je "vedecké, intersubjektívne platné". Exaktné podľa neho nemôžu byť ani empirické fakty, ani výroky o týchto faktoch, ale "jedine teória, ktorá fakty vysvetľuje". Teória je exaktná (vedecká), ak je možné, že existujú empirické fakty, ktoré jej protirečia, t.j. ak je empiricky vyvrátiteľná. A ešte vzťah medzi exaktnosťou a pravdivosťou: teória môže byť exaktná aj vtedy, ak je čiastočne alebo úplne nepravdivá (pozri [1], 302). Je jasné, o čo autorovi ide: ukázať, že exaktnosť sa týka len skúsenosti a vedeckosť je totožná s takto chápanou exaktnosťou. Nie je to však celkom tak. Majme vetu:

(1) Čo sa môže pokaziť, to sa aj pokazi.

Ide o slávny Murphyho zákon. Tento zákon je intersubjektívne platný a vysvetľuje empirické fakty. Súčasne je dostatočne všeobecný na to, aby nebol iba výrokom o konkrétnom empirickom fakte. Taktiež platí, že je principiálne možné, že niekde existuje niečo, čo sa v princípe môže pokaziť, ale nakoniec sa to nepokazi: zákon je empiricky vyvrátiteľný. Murphyho zákon teda splňa Kanovského podmienky exaktnosti. Inými slovami, Murphyho zákon je vedeckým zákonom. Je však murphológia

naozaj vedným odborom? Domnievam sa, že nie. Z toho vyplýva, že exaktnosť ešte neznamená vedeckosť.

Na Kanovského definíciu exaktnosti sa môžeme pozrieť aj z inej strany. Kanovský píše, že každá (vedecká) teória vylučuje určité stavy vecí a môžeme ju teda vyjadriť ako "systém zákazov" ([1], 302). Lenže tieto zákazy môžu vyzerat' napríklad v prípade Archimedovho zákona takto:

- (2) Teleso ponorené do kvapaliny nesmie byť nadľahčované silou, ktorá sa nerovná hmotnosti kvapaliny telesom vytlačenej.

Ako vidíme, takýto zákaz je dosť vágny a nepresný. Ak sa vrátíme ku Kanovského definíciám, znamená to, že každá *exaktná (vedecká) teória* by mala pozostávať z množiny *vágnych a nepresných* zákazov. Intuitívne chápanie a používanie pojmu exaktnosti však nepripúšťa, aby jeho významovými ekvivalentmi boli pojmy nepresnosti a vágnosti. Prichádzame teda opäť k záveru, že exaktnosť nemožno stotožňovať s vedeckosťou, aspoň nie v tej forme, ktorú navrhuje Kanovský.

Vráťme sa teraz k prvému tvrdeniu Martina Kanovského, že filozofia nemá s exaktnosťou nič spoločné. Aby sme dokázali nepravdivosť tohto tvrdenia, nemusíme zapadnúť do zdĺhavej a vyčerpávajúcej debaty o tom, či je filozofia veda alebo nie, nakoľko už vieme, že to, čo je exaktné, ešte nemusí byť vedecké. Našou ďalšou úlohou bude ukázať, že ani empirickosť nie je nevyhnutným predpokladom exaktnosti. Najvhodnejším príkladom je matematika. Ani Kanovský nemôže poprieť, že matematika je veda, vyhýba sa však otázke, či je exaktná, alebo nie. Matematické teórie sú podľa neho "súčasťou vedy, ale nie empirickej vedy" ([1], 303). Tým sa dostáva do protirečenia so svojim vlastným tvrdením, že teória "je vedecká (alebo exaktná), ak je skonštruovaná tak, že ju možno empirickými faktami vyvrátiť" ([1], 302): nedáva totiž odpoveď na otázku, ako sa dajú vyvrátiť matematické teórie empirickými faktami. Ak je nejaká časť ľudského poznania presná, resp. exaktná, je to práve matematika. Tajomstvo exaktnosti nie je preto vo vedeckosti či empirickosti, exaktnosť je jednoducho presnosť. A v tomto zmysle sa osmeľujem tvrdiť, že filozofia (a každá iná oblasť teoretického záujmu človeka o svet) môže byť exaktná, ak je exaktný jej jazyk, najmä ak pestuje určitú "úctu k logike" a postupuje metódou opatrnej analýzy.

Druhé tvrdenie zo zbrojnice rytiera Kanovského porovnáva sociálne a prírodné vedy. Naozaj, ak vezmeme do úvahy korigovaný pojem exaktnosti, nemožno nič namietat' proti jeho výroku, že "sociálne pravidlá možno formulovať a skúmať rovnako exaktne ako prírodné zákony" ([1], 303). Kanovskému však ide o niečo iné: snaží sa dokázať, že medzi fyzikálnymi zákonmi a sociálnymi pravidlami neexistuje podstatnejší rozdiel. Po bojovnom výkriku "Správanie, myslenie a jazyk ľudských bytostí sú také isté empirické fakty ako pohyb planét" vyťahuje meč svojho ostrovtipu a seká nim hlava-nehlava po profesorovi Johnovi Searlovi, ktorý, ako sa zdá, má na celú vec trochu iný pohľad. Searle totiž zastáva názor, že "zákony válek a revolúcií neexistujú

v tom smyslu, v jakém existují zákony plynů a výživy. Fenomény světa, které vydělujeme prostřednictvím pojmů 'války', 'revoluce', 'manželství', 'peněz' a 'vlastnictví', se o chování částic fundamentálnější roviny neopírají tak systematicky, jako fenomény, které vydělujeme prostřednictvím pojmů 'obezita' a 'tlak'" ([2], 83). Toto nedostatočné ukotvenie sociálnych fenoménov v rovine fyzikálnych častíc vysvetľuje Searle práve intencionalitou. Sociálne fenomény, ktorými sa má zaoberať Kanovského "sociálna veda", majú totiž psychický charakter, ktorý vyplýva z konštitutívnej roly, ktorú hrá ľudské vedomie a jeho postoje v definíciách týchto fenoménov. Tieto definície nie sú obmedzené fyzikálnymi vlastnosťami príslušných fenoménov a ak by mal Kanovský skutočne ambíciu založiť takú sociálnu vedu, ktorá by bola rovnocenná fyzike, musel by (v jednoduchšom prípade) presne objasniť mechanizmus redukcie ľudských presvedčení a vier na pohyb a interakciu elementárnych fyzikálnych častíc. Je to určite heroická úloha, ktorá svojou náročnosťou ďaleko presahuje hranice putovania za Exaktnosťou. Kanovský však ani zoči-voči takejto obrovskej výzve neupadá do beznádeje. Akoby aj mohol, je predsa presvedčený, že neschopnosť skonštruovať takú teóriu, ktorá by spôsobom prírodných vied "vysvetlila sociálne fakty, nepochádza z povahy týchto faktov, ale z neschopnosti teoretika"! ([1], 305) Zostáva nám dúfať, že k "schopnému teoretikovi" nemá Kanovský až tak ďaleko.

Nesporne zaujímavá, hoci pre zvyšok argumentácie vôbec nie podstatná, je aj Kanovského myšlienka, že konanie je možné iba v znakoch. ([1], 304). Nie je totiž vôbec jasné, čo tým autor chce povedať. Znamená to, že ak vystriem ruku, aby som uvoľnil niektoré svaly a zařažil iné a takto trochu relaxoval, je to znak? Je však určitý rozdiel medzi vystretím ruky v hitlerovskom Nemecku, keď išlo o dohodnutý znak pre pozdrav, a vystretím ruky bez predchádzajúceho vedomého komunikačného zámeru. Vystretá ruka môže a nemusí byť znakom pre pozdrav. Ak však vystieram ruku z biologickej potreby, bez ohľadu na to, či ide o vedomý alebo nevedomý proces, nejde o znak vystierania ruky či o znak tejto práve pocítovanej potreby, je to vystieranie ruky. Konanie je možné interpretovať vzhľadom na zámer, ale to ešte neznamená, že každé konanie je znakom. Akt, ktorý má byť znakom, t.j. prostriedkom komunikácie, totiž predpokladá okrem zámeru vykonať to a to aj zámer konať, aby publikum chápalo, čo má jeho akt naznačovať. V opačnom prípade by sme medzi znaky museli zahrnúť aj prírodné úkazy: napríklad kúdoľ dymu nad sopkou by bol *znakom* obnovenia sopečnej aktivity tejto sopky, atď. A to by okrem iného vyžadovalo, aby sme odznovu premysleli pojem kauzality, nakoľko doteraz sme dym nad sopkou pokladali za *následok* sopečnej aktivity, ktorá ho zapríčinila.

Na záver už len krátke zhnutie. Ukázali sme, že napriek oslňujúcemu lesku, ktorý brneniu šľachetného rytiera Kanovského prepožičalo wittgensteinovské členenie jeho odvážneho textu, meč, ktorým sa oháňal, bol tupý a jeho brnenie veľa nevydržalo. Filozofovanie a exaktnosť sa napriek jeho očakávaniu navzájom nevyklučujú a také sociálne vedy, o ktorých sníva, ešte len čakajú na svoje objavenie. A už len posledná poznámka: sám Kanovský nám svojim článkom vlastne nevedomky posky-

tol dôkaz exaktnosti neempirického bádania: jeho článok sa ukázal byť vyvrátiateľný, a teda (podľa jeho vlastných definícií) aj exaktný.

*Hrobákova 7,
851 02 Bratislava*

LITERATÚRA

- [1] KANOVSKÝ, M. (1995): Päť predbežných téz o exaktnosti.
In: **Organon F** 2, č.3, 302-305.
- [2] SEARLE, J.R. (1994): **Mysl, mozek a věda**. Mladá fronta, Praha.